

FILOSOFIE, LITERÁRNÍ KRITIKA A IMAGINACE V MYŠLENÍ JIŘÍHO PECHARA

Pechar, Jiří. *Imaginace a myšlení ve hře dějin*. Praha : Pulchra, 2017, 330 s.

Felix Borecký
Univerzita Karlova
Felix.Borecky@seznam.cz

Čtenáře, který se zajímá o filosofii, psychoanalýzu, literární teorii či třeba jen o francouzskou beletrii, nemohlo jméno Jiřího Pechara minout. Na šest desítek přeložených knih, téměř dvacet odborných monografií, k tomu vlastní literární tvorba prozaická i básnická. Výčet děl, u nichž figuruje Pecharovo jméno, je obdivuhodný jak pro těžko uvěřitelné množství, tak především proto, že v nich autor zdolal — ať už jde o překlady, nebo o filosofické interpretace — ty nejtěžší výzvy. Připomeňme, že mezi překlady se tyčí takové masivy, jako je Proustovo *Hledání ztraceného času* (třetí až sedmý díl) či Zolovy romány *Štěstí Rougonů* a *Kořist*, Heideggerův *Kant a problém metafyziky*, *Filosofická zkoumání* Ludwiga Wittgensteina, Lyotardovy texty o postmoderně či klíčová díla Sigmunda Freuda. Ze samostatných monografií uvedme pro oblast filosofie například práce *Být sám sebou: pojem identity a jeho meze*, *Problémy fenomenologie: Od Husserla k Derridovi*, *Člověk a pravda*, literárně-teoretická díla *Od příběhu k románu*, *Dvacáté století v zrcadle literatury*, *Literatura v průsečíku otázek* či psychoanalytické studie *Prostor imaginace*, *Lacan a Freud*. Vlastní literární tvorbu pak reprezentují román *Upilované mříže*, sbírka poezie *Slovo v samotě* a memoáry *Život na hraně*.

Knih *Imaginace a myšlení ve hře dějin* vydaná v roce 2017 nakladatelstvím Pulchra představuje zatím poslední autorův teoretický počín. Podobně jako předchozí Pecharovy teoretické práce oplývá fundovaností, analytickou kázní a filosofickou hloubkou, oproti nim je však tematicky mnohem volněji. Sedmnáct kapitol, které by mohly zrovna tak dobře fungovat i jako samostatné studie v odborných časopisech (většina z nich by tematicky zapadla koneckonců i do přítomného *Světa literatury*), se pohybují ve třech tematických okruzích: od obecných kulturně-historických problémů spjatých s identitou Evropy a českého národa přecházejí v literárněteoretické úvahy o využití francouzské literární teorie a psychoanalýzy, v závěrečné části práce vrcholí rozbor filosofických teorií imaginace.

Zřetelněji než v předchozích Pecharových knihách se zde ukazuje autorovo celoživotní teoretické rozkročení mezi literaturu a filosofii, které vychází i z vlivu, který na něj měli jeho učitelé. Na jedné straně literární vědec Václav Černý, na druhé straně filosof Jan Patočka, jenž ho připoutal trvale k zájmu o fenomenologii. Na jedné straně jazyková, literárně historická a kritická analýza literárních děl, na straně druhé důkladná analýza filosofických koncepcí. Filosofové jistě překvapí, že si Pechar dává práci s tím, co většina filosofů nechává na úrovni zobecňujícího příkladu, totiž že neúnavně exponuje příběhové zápletky v přímém styku s konkrétním literárním materiálem: zabývá-li se řeckým mýtem, pečlivě popíše mytické příběhy čerpané z Hésiodova „Zrození bohů“ od theogonie až po jejich navázání na zakladatele athénské demokracie (s. 16–23); zmiňuje-li starozákonní část bible, neopomene vylíčit zápletky vy-

braných příběhů (s. 51–52); výklad motivu života a smrti v Tolstého a Dostojevského dílech je stejně tak podepřen vyčerpávajícími popisy příběhových linií a motivací postav z příslušných románů (s. 112–139). Literární teoretiky zase ohromí analýzami filosofických koncepcí: detailní expozicí Heideggerovy filosofie z období *Bytí a času* (s. 249–270), výkladem Wittgensteinových „řečových her“ (s. 285–296), výměry politické filosofie Hannah Arendtové (s. 297–309) či fenomenologickými teoriemi imaginace od Husserla přes Sartra až po Marka Richira (s. 215–248).

Kniha, jak Pechar v úvodu píše, původně vznikala jako „sled volných úvah bez jakéhokoliv sjednocujícího námětu“ (s. 7) a teprve postupně se jako stmelující motiv knihy ukázalo téma imaginace, přesněji vztah imaginace a myšlení. Ačkoliv jde o motiv široký, do kterého lze napasovat leccos, u některých textů se hledá jen obtížně. V okruhu studií, jež se zabývají obecně kulturními a historickými otázkami, národní identitou, obrozením, vztahem k jazyku a náboženské konfesi se proklamovaný společný jmenovatel v podobě imaginace jeví jako nepřítomný. Necháme-li stranou brilantní úvahu o vlivu římské kultury na utváření moderních národních kultur (s. 49–63), mohli bychom za určující téma tohoto okruhu textů, jež tvoří víc než třetinu knihy (s. 64–151; s. 202–214; s. 313–318), označit roli intelektuála-kritika ve společnosti. I z toho důvodu se zde autor zabývá rozbořením osobností, jako jsou TGM či F. X. Šalda. Sleduje, jakou společenskou roli sehrál Masaryk při budování ČSR a Šalda při kultivaci české literatury, aby nakonec dospěl k definici literární kritiky, která vlastně i vystihuje Pecharovo vlastní pole působnosti spojujíc jeho zájem o filosofii i o literaturu: „To, co se u nás označuje jako literární kritika (na rozdíl od Francie nebo Anglie, kde toto označení je používáno pro literární vědu), je právě kritickým sledováním kulturního a veřejného života v celé jeho šíři, a plní tak někdy úlohu, která jinde připadá filosofii“ (s. 110–111).

Imaginaci lze vysledovat, třebaže jen jako dost volnou linku, v okruhu textů zabývajících se literárně-teoretickými přístupy ve francouzské literární vědě a psychoanalýze (s. 152–201). Pechar zde nastiňuje přehled vlivných teorií interpretace literárních děl od francouzského strukturalismu a naratologie (Todorov, Genette, Bremond) k Bachelardovi a Ricoeurovi; velký prostor pak Pechar věnuje psychoanalytickým přístupům k uměleckým dílům od Freuda přes Junga až k Lacanovi.

Teprve v závěrečné a filosoficky nejhutnější části knihy nalezneme tři studie, které mají imaginaci za výslovné téma a pojednávají o teoriích imaginace ve fenomenologii (Husserl, Sartre, Richir) i mimo ni (Wittgenstein). Ať už jde o rozbor eidetické variace u Husserla a roli, kterou v ní hraje fantazie, o přehledný výklad Sartrovy koncepce imaginárna jako schopnosti negovat reálno, či o představení v českém prostředí méně známého současného fenomenologa Marka Richira, čtenář se může spolehnout na Pecharovu solidnost; veškerá argumentace se opírá o vynikající znalost děl těchto autorů. S ohledem na to, že většina titulů týkajících se fenomenologie imaginace čeká na svůj český překlad, včetně tak zásadní knihy, jako je Sartrovo *L'imaginaire*, poskytují Pecharovy analýzy vhled do základních motivací a východisek významné části problematiky, jež je živá i v současném fenomenologickém bádání. Zbývající třetí, na problém imaginace zaměřená studie se věnuje Wittgensteinovým „jazykovým hrám“. Za pomoci článku „Wittgenstein a obraznost“ filosofa Karla Theina Pechar ukazuje, že porozumění a hraní jazykových her neplyne jen ze znalosti herních pravidel, ale také z toho, že součástí jazykových her je i před-

stavivost, jež je do nich vepsána jakožto schopnost zahlédnout a vytvářet různorodá spojení (s. 295).

Fundovanost a schopnost jasně a přehledně vyložit probírané texty tvoří hlavní devízu Pecharovy myslitelské osobnosti, která se plnokrevně projevuje i v knize *Imaginace a myšlení ve hře dějin*. Šíře záběru a nalézané souvislosti jsou intelektuálně výživné a mnohasměrně podnětné; objevovat je bude pro čtenáře jistě požitek. Přesto je Pecharův přístup spíše skvělou literární a filosofickou komparatistikou. K budování vlastní filosofické koncepce (o co se třeba pokoušel Patočka, když chtěl vytvořit určitou alternativu k Husserlově a Heideggerově fenomenologii) tu ale nedochází. Když se v Pecharových rozbořech dostanou vedle sebe například poznatky z fenomenologie a psychoanalýzy, myšlení, které zná u nás jako nikdo jiný, zůstává u komparací, ale nepokouší se o vlastní teorii, která by obě koncepce organicky propojila. Pechar dokáže přesně vystihnout slabá místa určitých teorií s odvoláním se na pozice jiných autorů. Nedostatky Husserlova pojetí přirozeného světa jakožto invariantu popíše v návaznosti na Patočkovu kritiku z prvního „kacířského“ eseje: přirozený svět nelze odhalit jako invariant, ale každá dějinná epocha si musí objevit to, co je pro ni „přirozené“ (s. 213). Podobným způsobem zkritizuje Patočkovy úvahy o jednotném vzniku filosofie, dějin a politiky z *Kacířských esejů*. Poučen myšlením Jeana-Pierra Vernanta a Hannah Arendtové argumentuje, že Patočka málo zohlednil způsob, jakým se v řecké polis vázala politika na otázky ekonomické a práci a nechal se až příliš ovlivnit Platónovou a Aristotelovou idealizací politiky, jež není „slučitelná se svobodným fungováním politična“ (s. 43). Zrovna tak studie o obraznosti u Wittgensteina těží pointu týkající se přítomnosti obraznosti v jazykových hrách z Theinovy wittgensteinovské studie. Tyto námitky jsou ale až příliš přísné. Je totiž nesporné, že Jiří Pechar patří k nejdůležitějším osobnostem české filosofie posledního padesátiletí a pevným pilířům pomáhajícím kultivovat úroveň českého myšlení.

Na závěr uvedme ještě pár dílčích postřehů. Třebaže forma studií je akademická, autor jejich konsekventně vedenou argumentaci sem tam prokládá osobními vsuvkami, kdy do akademického neosobního plurálu či zvratného „se“ nechá vstoupit ich-formu s osobním vhladem či vzpomínkou. Ty působí nečekaně, zároveň ovšem svěže. Někde jde jen o vzpomínku intelektuála-filosofa jako v případě zmínky o tom, jak se zeptal na jedné z pražských přednášek Jacquese Derridy na jeho vztah k Wittgensteinovi (s. 296), jindy o popis formativního zážitku, kterým bylo v šedesátých letech zhlédnutí Bergmannových *Lesních jahod* (s. 227), nebo o formulaci osobní etické maximy, kterou si vytvořil v průběhu dvacetiletí stráveném v normalizaci: „měřítkem intelektuální úrovně je míra deziluze, kterou člověk snese, aniž se stane cynickým ničemou nebo omezeným hlupákem“ (s. 318). K nejzajímavějším osobním vsuvkám náleží ovšem ty, ke kterým ho inspirovala psychologická literatura, zvláště psychoanalýza. Takto například souhlasí s Freudovou myšlenkou, že nejzřetelnější vizuální vzpomínky pocházejí z prvních tří let života: „Před nějakou dobou se totiž stávalo, že když jsem zavřel oči, viděl jsem před sebou zcela zřetelný obraz, v němž červené čtverečky v poloze ‚na štorc‘ a spojené navzájem černými čarami byly v poli, jež mělo určitý přesný odstín žluti“ (s. 245). Později si uvědomil, že šlo o vybavení si vzpomínky na vzor tapet v bytě, v němž bydlel v raném dětství. Ještě výraznější je biografická pasáž v textu, v němž vysvětluje tzv. „dětský tranzitivismus“. Podle této teorie dítě mezi druhým a třetím rokem zaměňuje své jednání za jednání dru-

hého: „když vidí, jak druhé dítě upadlo, pláče, jako kdyby nepříjemné pocity spjaté s pádem zakoušelo ono samo“ (s. 185), nebo uhodí druhé dítě a „prohlašuje, že to ono samo jím bylo uhozeno“ (s. 184). Pechar píše, že byl přesvědčen, že si byl schopen vybavit vlastní narození: „Viděl jsem ve vzpomínce jasně pokoj, kde matka odpočívala na lůžku“ (s. 185). Díky obeznámení se s tranzitivismem si uvědomil, že se jednalo o narození jeho o dva roky mladšího bratra.

Ani v této knize Pechar nezapře překladatele a vyjadřuje se kriticky k překladům některých Saussurových, Husserlových, Heideggerových či Wittgensteinových termínů do češtiny. Zdůvodnění jsou vždy velice přesvědčivá. K nejobsáhlejší pasáži, v níž autor nezapře školeného romanistu, ovšem patří brilantní srovnání české a francouzské literatury 19. století a jejich specifických jazykových odlišností (s. 77–83).

Po formální stránce lze vůči práci vznést jisté námitky stran užívání citací. Odkazování na literaturu je poměrně volné, někde citace chybějí úplně, někde jsou uvedeny jen odkazy na originální verze. Citování z originálů by se dalo obhájit, kdyby bylo důsledné, jenže v knize se většina citací odvolává na české překlady. Odkaz na originál je jistě vhodný v případě, kdy autor zdůvodňuje neuspokojivost překladu některých termínů, jako je tomu např. v případě pojmů *Dasein* či *Zuhandenheit* z Heideggerova *Bytí a času* (s. 250 a 255); i zde ovšem měla být zároveň uvedena reference na překlad, aby se český čtenář mohl pohodlně orientovat. Vzhledem k tomu, že kniha vyšla v roce 2017, měly by být v textu zohledněny již existující překlady knih. To je zvláště naléhavé u knih, které Pechar analyzuje detailně, jako je tomu například u Merleau-Pontyho *Fenomenologie vnímání*, jejíž překlad vyšel v r. 2013, nebo u díla Hannah Arendtové *Vita activa*, která v češtině existuje již od r. 2007.